

СТИЛЬ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЗАСІБ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ УЧНІВ

У статті розглянуто індивідуальний стиль діяльності як засіб індивідуалізації навчання учнів. Зазначено, що врахування індивідуальних особливостей учнів сприяє всебічному розвитку особистості. Серед індивідуальних особливостей значну увагу надано типологічним, типовим та когнітивним характеристикам учнів. Доведено, що індивідуальний підхід у процесі навчання дозволяє побудувати суб'єкт-суб'єктну взаємодію вчителя і учнів, стиль спілкування вчителя та учнів у процесі діяльності.

Ключові слова: *індивідуальний стиль навчальної діяльності, індивідуалізація навчання, типові та типологічні особливості учнів, суб'єкт-суб'єктна взаємодія.*

В статье рассмотрен индивидуальный стиль деятельности как средство индивидуализации обучения. Отмечено, что учет индивидуальных особенностей учащихся способствует всестороннему развитию личности. Среди индивидуальных особенностей автор делает акцент на таких: типологические, типичные и когнитивные. Доказано, что индивидуальный подход в обучении способствует становлению субъект-субъектных взаимоотношений между учителем и учащимися, стиля их общения в процессе деятельности.

Ключевые слова: *индивидуальный стиль учебной деятельности, индивидуализация обучения, типологические и типичные особенности учащихся, субъект-субъектные взаимоотношения.*

In this article the individual style of activity is considered as a way of individualization of pupils' learning. It is noted that taking into account individual characteristics of pupils helps to develop their abilities. Among the individual characteristics the author focuses on the following: typological, typical and cognitive. It is proved that an individual approach to learning process promotes subject-subjective relationship between a teacher and students, the style of their communication.

Key words: *individual learning style, individualization of learning process, typological and typical characteristics, subject-subjective relationship.*

Постановка проблеми. Ідея індивідуального підходу в процесі навчання виникла після впровадження класно-урочної системи навчання, яку науково обґрунтував Я.А. Коменський. Подальшого розвитку ця ідея набула в працях

К. Ушинського. Концепція сучасної загальної середньої школи наголошує на навчанні особистості на засадах індивідуалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Прогресивні ідеї особистісно орієнтованого навчання впродовж тривалого часу привертали увагу педагогів І. Беха, В. Кременя, В. Сухомлинського, І. Якиманської та ін. Серед психологів проблемі стилю присвячені праці А. Адлера, Н. Віткіна, Є. Клімова, Д. Колба, О. Лібіна, В. Мерліна, А. Морье, Г. Олпорта, Ю. Самаріна, М. Холодної, М. Щукіна та ін. Важливу допомогу в процесі теоретичного усвідомлення дефініції «стиль» у сучасній педагогічній науці надали праці І. Вохмяніної, І. Задорожної, О. Іванової, О. Кузнецової, Н. Посталюк та ін. Надбання вітчизняних учених з цієї проблеми становлять праці С. Гончаренка, О. Падалки, О. Скрипченка та ін. Однак, з-поміж значної кількості досліджень, присвячених індивідуальному підходу, відсутні праці, в яких індивідуальний стиль навчання учнів розглядається як засіб індивідуалізації навчання.

Метою статті є розкриття можливостей стилю пізнавальної діяльності школярів як засобу індивідуалізації їхнього навчання.

Виклад основного матеріалу. Всебічний розвиток особистості дитини в процесі навчання, який є пріоритетним завданням сучасної школи, можливий лише за умови впровадження індивідуалізації навчання, заснованої на знаннях психології та фізіології дитини. К. Ушинський наголошував, що «діти відрізняються один від одного за розумовими здібностями, темпом засвоєння нового матеріалу, особливостями пам'яті, психіки та фізичним розвитком. Якщо вчитель не враховує в ході навчання вікових і індивідуальних особливостей учнів, він може нашкодити їм» [13, с. 392]. Це доводить, що процес навчання в школі має ґрунтуватися на принципі індивідуалізації. Однак необхідно знати, які саме індивідуальні особливості учнів зумовлюють необхідність індивідуалізації навчання. Більшість учених, говорячи про індивідуалізацію навчання, наголошують на врахуванні індивідуально-психічних особливостей учнів (розумові здібності, особливості пам'яті, уяви, психіки тощо). На нашу думку, суть індивідуального підходу полягає не в врахуванні цих особливостей, а в їх цілеспрямованому розвитку. В педагогічній

практиці є також досвід, коли за основу індивідуалізації брався індивідуальний стиль навчання.

У ході аналізу психолого-педагогічної літератури було виявлено, що до проблеми індивідуалізації зверталися Є. Ільїн і А. Конєв, які припускали, що в педагогіці стиль діяльності відповідає принципу індивідуалізації навчання. Дослідження вчених свідчать, що у шкільному колективі стиль діяльності може бути притаманним не одному, а кільком учням, що мають однакові типологічні особливості [8, с. 88].

Радянські психологи (Є.Клімов, Б. Теплов, Л. Копитова, А. Байметов, М. Щукін, З. Вяткіна, М. Акімова, В. Козлова та ін.) вивчали стиль діяльності в залежності від типологічних особливостей людини, серед яких надавали перевагу двом основним групам, що обумовлені відмінностями в рухливості і силі нервових процесів. Б. Теплов зупиняється на проблемі типологічних особливостей людей. Він доводить, що люди з неоднаковими властивостями центральної нервової системи та різними їх поєднаннями, можуть добре адаптуватися до вимог усіх видів діяльності. Психолог дійшов такого висновку завдяки уявленням про типологічні особливості, які є динамічними характеристиками вищої нервової діяльності і впливають лише на процес виконання діяльності, а не на її результат [1, с. 47-48].

Так, А. Байметов доводить, що стиль навчальної діяльності є типологічно обумовленим і класифікує стиль на два типи щодо сили нервового збудження: сильний тип, який характеризується: меншою схильністю до втоми, бажанням працювати не самостійно, а з друзями, відносним поєднанням підготовчої, виконавчої і контрольної фаз діяльності; слабкий тип, якому притаманні: наявність чернеток, розмежування підготовчих, виконавчих і контрольних дій, зменшення обсягу пам'яті в напружених ситуаціях.

Психолог наголошує, що учні з будь-яким із зазначених стилів можуть досягти високих успіхів у навчанні [3, с. 104-135]. Проте, дослідження М. Акімової та В. Козлової свідчать, що в сучасних загальноосвітніх закладах успішність слабких та інертних учнів є нижчою, ніж успішність сильних та лабільних. Тому, у шкільній практиці слід створити рівні сприятливі умови для

учнів із різними індивідуально-типологічними особливостями [1, с. 68-70]. Це означає, що учень має відчувати себе суб'єктом навчальної діяльності, а не об'єктом навчально-виховного процесу. Коли учень є активним суб'єктом діяльності та має власне ставлення до такої діяльності, у нього формується індивідуальний стиль її виконання. Найефективнішим шляхом розвитку сильних сторін учнів є диференційований підхід. Впровадження диференціації навчання передбачає наявність у дітей одного класу різного рівня когнітивного розвитку. Диференціація дозволяє умовно поділити учнів на групи щодо індивідуальних особливостей, часто розподіл за групами здійснюється на основі загальної успішності [12].

Проте, визнання існування типологічних стилів, які демонструють загальні особливості діяльності, не забезпечує індивідуальної своєрідності діяльності кожного учня. В сучасних загальноосвітніх навчальних закладах постала нагальна проблема виявлення в навчальній діяльності учня і врахування його індивідуального стилю, який розглядається в ширшому плані, а не тільки у зв'язку з особливостями діяльності нервової системи.

На нашу думку, диференціація навчання в сучасній школі має здійснюватися через врахування не лише типологічних особливостей, але й типових характеристик індивідуального стилю.

Серед типових особливостей найголовнішою є загальна розумова здатність до засвоєння основ наук, тобто научуваність. За З. Калмиковою, научуваність – це сукупність інтелектуальних властивостей людини, від яких залежить продуктивність навчальної діяльності. І. Підласий характеризує научуваність як потенційну здатність досягти запроєктованих результатів у майбутньому [11, с. 45]. Отже, можемо зробити висновок, що научуваність – це індивідуально-психологічна характеристика особистості. Научуваність має складну структуру, до якої входять такі компоненти: узагальнення мисленнєвої діяльності та її економічність, тобто легкість, стислість шляхів формування узагальнень; самостійність мисленнєвої діяльності; гнучкість мисленнєвої діяльності; визначеність мисленнєвої діяльності, повнота саморегулювання; загальний тонус мисленнєвої діяльності, його сила та стійкість; специфіка

запам'ятовування навчального матеріалу [5, с. 161-162].

Кожен із елементів зазначеної структури доповнює інші, тому недостатній розвиток одного може компенсуватися вищим розвитком інших. Отже, можна стверджувати, що навчання з урахуванням стилю діяльності має здійснюватися за допомогою диференціації, що ґрунтується на різних рівнях науковості з метою найвищого розвитку типових інтелектуальних рис особистості учня, від яких залежить продуктивність навчання. Слід також погодитися з думкою І. Підласого, який, з огляду на складну структуру науковості і з метою її раціональної діагностики, стверджує, що темп є визначною характеристикою науковості, бо на темп впливають і потенційні можливості учнів і характеристики мислення. У Концепції середньої загальноосвітньої школи України окреслені напрями індивідуалізації та диференціації, серед яких відзначено диференціацію за індивідуальним стилем навчання (різний темп навчання учнів, вибір методів навчання).

В. Мерлін визначає індивідуальний стиль діяльності як своєрідність дій, які застосовуються для досягнення цілі. Є.Клімов пише, що індивідуальний стиль діяльності – це практичні способи виконання дій суб'єктом [9, с. 86].

Дослідження Ю. Бабанського свідчать, що діяльність реалізується через послідовність дій. Спосіб виконання дій називається операцією. Сукупність навчальних операцій Ю. Бабанський називає прийомом діяльності. Свідоме володіння прийомом діяльності є вмінням [2, с. 91]. Отже, можна констатувати, що індивідуальний стиль діяльності означає, що учень не просто має оволодіти вміннями і навичками, але й уміти обрати найбільш ефективний спосіб виконання діяльності у конкретній навчальній ситуації [2, с. 96].

За словами Г. Костюка, завданням педагогіки є не «вирівнювати» учнів класу шляхом маніпулювання з індивідуальними властивостями, а прагнути, щоб учні були більш несхожими, своєрідними. І, передусім, це стосується їхніх умінь. Адже, «вікові, а значить і індивідуальні особливості психіки дітей, є великою мірою результатом їхнього попереднього навчання і виховання» [10, с. 149]. Л. Борисова зазначає, що ядром стилю є способи діяльності та навчальні вміння, які без значних зусиль активізуються в учнів у конкретній об'єктивній

ситуації на основі типологічних властивостей нервової системи [4, с. 26]. Можемо справедливо зазначити, що індивідуальність розвивається за власними психічними процесами, однак процес навчання може сприяти такому розвитку, якщо враховувати наявні вміння учнів та рівень їх сформованості. У сучасній дидактиці уміння можна класифікувати як предметні та загальнонавчальні. Особливий інтерес дослідників (В. Лозова, В. Паламарчук, О. Савченко та ін.) викликають загальнонавчальні уміння тому, що на відміну від предметних умінь, у процесі формування яких переважають конкретні способи управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів, інформація, яка характеризує загальнонавчальні уміння, зазвичай, не повідомляється в науково-методичній літературі та підручниках. Серед загальнонавчальних умінь найсуттєвішими є вміння аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, конкретизації, доведення тощо. На кожному з етапів навчання вчитель має застосовувати різні методи та прийоми роботи з метою диференціації процесу формування загальнонавчальних умінь, враховуючи індивідуально-психологічні особливості учнів.

Якщо вчитель знає індивідуальні переваги кожного учня, він розуміє, як вони впливають на його діяльність. Розуміння вчителем стильових переваг учнів, як індивідуального способу здійснення навчальної діяльності, створює необхідні умови для реалізації суб'єкт-суб'єктної взаємодії в ході навчання. За визначенням В. Давидова, суб'єкт-суб'єктна взаємодія – це контакт двох суб'єктів навчально-виховного процесу з орієнтацією на досягнення поставленої мети [6, с. 7].

З огляду на педагогічну теорію, суб'єкт-суб'єктна взаємодія «вчитель-учень» має здійснюватись з урахуванням таких позицій: формування умінь учнів необхідно спрямовувати та підтримувати, учні завжди потребують емоційної підтримки; кожна дитина неповторна та унікальна, їй притаманні сильні та слабкі сторони, власний стиль здійснення своєї навчальної діяльності; організація навчальної діяльності учнів на основі їхньої особистісної зацікавленості, з урахуванням індивідуальних особливостей.

Слід також наголосити, що індивідуальний підхід – це принцип встановлення індивідуалізованих відносин між учителем і учнями, стиль

спілкування вчителя та учнів у процесі діяльності [1, с. 141-142].

Реалізація індивідуального підходу можлива лише за умови демократичного стилю спілкування суб'єктів навчального процесу, на підставі захоплення спільною діяльністю. Головними його ознаками є активно-позитивне ставлення до учнів, любов до справи, співроздуми та співпереживання щодо спільної діяльності. Спілкування з учителем сповнює учнів позитивними емоціями. Такий стиль спілкування був характерним для діяльності В. Сухомлинського. На основі даного стилю строїв свої відносини з учнями відомий педагог з Донеччини В. Шаталов.

Спілкування на основі демократичного стилю сприяє вихованню гуманності взаємодії учнів з різними індивідуальними стилями навчання та рівнями успішності. Особливу увагу вчителю слід надати вивченню індивідуальних стилів учнів, щоб наголосити на унікальності та неповторності кожного з них.

Висновки. Отже, напрямом реалізації індивідуального підходу в процесі навчання слід уважати не лише пасивне врахування індивідуально-типологічних особливостей учнів, а й розвиток цих особливостей у ході цілеспрямованого формування загальнонавчальних умінь. Упровадження індивідуального підходу має здійснюватися через диференціацію навчання щодо індивідуально-типологічних особливостей, рівня науковості та сформованості загальнонавчальних умінь.

Література

1. Акимова М.К. Психофизиологические особенности индивидуальности школьников / М.К. Акимова, В.Т. Козлова. – М. : Академия, 2002. – 160 с.
2. Бабанский Ю.К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса: (Метод. основы) / Ю.К. Бабанский. – М. : Просвещение, 1982, – 192 с.
3. Байметов А.К. Некоторые обусловленные силой возбуждения факторы индивидуального стиля в учебной деятельности старшеклассников // Типологические исследования в психологии личности / Под ред. В.С. Мерлина. – Пермь, 1967 – Вып. 4. – Т. 48. – С. 104-135.
4. Борисова Л.Г. Педагогические условия формирования стиля учебной

деятельности школьника: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Л.Г. Борисова. – Калининград, 2001.– 215 с.

5. Гончаренко С.А. Розвиток потенціальних можливостей учнів в умовах сучасного навчання : монографія / С.А. Гончаренко, Л.О. Кондратенко. – К.: «Пед. думка.» – 2008. – С. 161-162.

6. Давыдов В.В. Виды обобщения и обучения: логико-психологические проблемы построения учебных предметов / В.В. Давыдов. – М.: Педагогика, 1972.

7. Жданова С.Ю. Стиль учебной деятельности студентов и его развитие: на материале исслед. учеб. деятельности студентов-филологов и математиков: дис. ... канд. псих. наук: 19.00.01 / С.Ю. Жданова. – Пермь. – 1997. – С. 212.

8. Ильин Е.П. Стиль деятельности : новые подходы и аспекты / Е.П. Ильин // Вопросы психологии. – 1988. – № 6. – С. 86-92.

9. Климов Е.А. Индивидуальный стиль деятельности в зависимости от типологических свойств нервной системы / Е. Климов. – Казань, 1969. – 278с.

10. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г.С.Костюк. – К.: Радянська школа, 1998. – 600 с.

11. Підласий І.П. Практична педагогіка або три технології. Інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти / І.П. Підласий. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2004. – 616 с., С. 45.

12. Смержевський Ю.Л. Диференційоване формування прийомів евристичної діяльності старшокласників на уроках стереометрії автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Ю.Л. Смержевський. – Київ, 2009. – 19 с.

Ушинский К.Д. Человек как предмет воспитания // Соч. в 11-ти т. – М.-Л.: АПН РСФСР, 1948. – Т. 8. – С. 776.